

Identification and structural analysis of criteria affecting urban poverty with a future research approach in Sistan and Baluchestan Province

Asma Shivaie¹, Hamid Majedi² and Farah Habib³

1- Ph.D. Student, Department of Urban Development, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2- Professor, Department of Urban Development, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

3- Professor, Department of Urban Development, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Article type: Research Article Received: 2024/10/13 Accepted: 2024/12/23 pp: 39- 54 Keywords: Urban poverty; Inequality; Future studies; Sistan and Baluchestan.	Poverty is caused by the lack of proper mechanisms in human societies. Poverty hinders the development and sustainability of a country, and the allocation of resources for poverty alleviation is considered a very important factor for future-oriented societies and governments. The purpose of this study is to identify and analyze effective urban poverty measures with a futures research approach in Sistan and Baluchestan province and to examine the extent and manner in which these measures affect each other in order to promote and build a desirable future in the province. The present study is an applied development based on the type of objective. In terms of the nature of the research, it is analytical-exploratory, and the method of collecting information is library, documentary, and field methods. The statistical population of the present study is 40 urban planning experts and specialists, senior municipal managers, and social science experts, provided that they have the necessary research experience on urban poverty. First, the literature was reviewed to identify the influential criteria for poverty. Then, the criteria for urban poverty were identified in the form of the final 6 components using the Delphi method and expert opinion. The cross-effects matrix (MICMAC) was used to analyze the data. Finally, 26 criteria were identified from 6 social, economic, cultural, physical, environmental, and basic infrastructure and services components, of which 12 key criteria, which are 2 economic components, 3 social components, 2 physical components, 4 infrastructure and basic services components, and 1 environmental component, had the greatest impact on the situation of urban poverty in Sistan and Baluchestan province.

Citation: Shivaie, A., Majedi, H., & Habib, F. (2025). Identification and structural analysis of criteria affecting urban poverty with a future research approach in Sistan and Baluchestan Province. *Journal of Geography and Regional Future Studies*, 2(4), 39-54.

© The Author(s).

Publisher: Urmia University.

DOI: <https://doi.org/10.30466/grfs.2024.55631.1071>

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1403.2.4.3.0>

¹ **Corresponding author:** Hamid Majedi, **Email:** majedi@srbiau.ac.ir, **Tell:** +989121114998

Extended Abstract

Introduction

Urban poverty is a complex social, economic and spatial issue. Poverty arises from the lack of minimum human needs or the inability to provide them. Poverty is a serious and important issue that hinders the development and sustainability of a country, and its severity and the allocation of resources for poverty alleviation are very important factors for developing societies and governments. Poverty caused by nature is the result of natural imbalances and deficiencies in climatic and land areas. Poverty arises from the lack of proper mechanisms in human societies). Iran is also one of the developing countries, in which the urban poor areas have increased in the past decades with the increase in urbanization rate and the spread of urban poverty. Sistan and Baluchestan province in eastern Iran is one of the least prosperous provinces in the country. The explosive increase in population in the province, and the lack of growth of urban facilities proportional to the population, have turned the province into one of the deprived provinces, which has disrupted the balance and equilibrium of the province. The province's border with Afghanistan and Pakistan and the transit line of goods and drugs have caused the province to lack the potential to affect the quality of urban life in its various dimensions (economic, social, cultural and physical). Unstable economy and the prevalence of fake employment, including the spread of drug and fuel smuggling, proximity to border areas and lack of proper policy-making and insecurity in these areas, social inequalities in the region and a sense of relative deprivation, institutional and governmental inefficiency, unbalanced development and regional inequalities due to the vastness of the province, negative media representation, water shortage problems, especially in the north of the province, and the migration of residents of the Sistan region to neighboring provinces and the depopulation of most villages in that region, are among the main factors that have fueled the spread of poverty and insecurity in the regions of Sistan and Baluchestan province.

Methodology

Since the structural analysis method is a valuable tool for identifying and analyzing variables that affect the future of a system, it can be suitable for identifying driving variables for any type of planning. The MICMAC software is designed to perform heavy calculations of the interaction matrix and also to facilitate structural analysis. The present study is of a developmental and applied type based on its purpose. The data collection methods employed in this study encompass library research,

document analysis, and fieldwork. The statistical population of the study, due to the specialization of the subject, includes a number of researchers and academic experts, provided that they have research experience on urban poverty. In the first stage, after studying the basics and background and counting the criteria, an appropriate questionnaire was designed, then by referring to the expert community (40 people), these criteria were presented in the form of the final 6 components and criteria that are effective in relation to urban poverty in Sistan and Baluchestan province. In the second stage, scoring was performed using the interaction effects technique (structural analysis method) and analyzed in the MICMAC software environment. The MICMAC software is designed to perform complex calculations of the cross-effect analysis matrix; therefore, if the number of identified variables is n variables, an $n \times n$ matrix of relationships between variables is created. First, the components and criteria of interest that have been identified are entered into the software matrix (interaction analysis matrix) and the degree of relationship between the criteria is determined. The criteria in the rows affect the criteria in the columns, and thus the criteria in the rows are influential and the criteria in the columns are influential, finally, the effective and key criteria of urban poverty are selected according to the score of direct impact and influence.

Results and discussion

According to the analysis of the criteria with the MICMAC software, key and strategic criteria have been obtained. The criteria of the province's distance from the main centers and axes of the country's development, infrastructure, and favorable transportation routes between villages and cities are in the first strategic area. Institutional and governmental inefficiency and national centralized decision-making, the size of the province along with the dispersion of cities and villages, the renovation of worn-out textures in some deprived parts of the province, and the high population growth rate of the province are in the second strategic area. Access to basic life services such as gas in many parts of the province, entry of non-Iranian nationals, the province's position as an international drug transit point, the level of drinking water consumption in most urban and rural parts of the province, the level of literacy, health facilities and life expectancy of people in deprived areas of the province, educational facilities, medical staff and skilled and specialized human resources in health centers in remote areas, border exchanges and the creation of fake jobs, and child nutrition in deprived areas of the province are located in Zone 4, and as we approach the end of

Zone 3 towards the end of Zone 1 of the coordinate grid, the importance and strategicity of the criteria increase. Finally, 12 key driving criteria were selected, among which are 2 economic components, 3 social components, 2 physical components, 4 infrastructure and basic services components, and 1 environmental component.

Conclusion

According to the analysis, the following suggestions can play an important role in reducing urban poverty in the future of Sistan and Baluchestan province:

- Developing the Makran coastline with the aim of economic and regional transformation in order to eliminate the province's distance from the country's main development centers and axes.
- Solving structural problems and removing legal obstacles and reforming the regulations and efficient communication between organizations in order to facilitate the implementation of development programs foreseen in various fields in the province in order to eliminate the criteria of institutional and governmental inefficiency and national centralized decision-making.
- Applying the empowerment and improvement policy to organize dilapidated neighborhoods at the provincial level by encouraging and guiding residents to participate in all stages of decision-making, planning and implementation of environmental improvement projects. It is important to note that the motivation for participation among the citizens of the province is very high.
- Educating and raising public awareness in various fields by holding classes and training courses in the cities and villages of the province or informing people through mass media, especially television and local networks, in order to improve the population density and literacy levels of individuals.
- Public participation and government financial support to improve the level of health facilities in the cities and villages of the province and increase people's access to health services in order to improve the standard of educational facilities.
- Government follow-up and support to determine the water rights of the Hamun Wetland, an effective

step towards restoring the environment and preventing soil erosion, drought and sandstorms in the north of the province.

- Taking advantage of the strategic commercial and transit location of the province and other potentials that can be used to develop the province due to the size of the province.

- Special attention to the government and organizations in implementing infrastructure projects in the province with the aim of improving the satisfaction index of the province's people in order to meet the infrastructure criteria of desirable transportation routes between villages and cities, access to internet networks and access to basic life services such as gas in many parts of the province.

- Using the potential available in the province in the field of renewable energies such as geothermal energy (Taftan volcano and the high mountains of Delgan and Bozman regions in the south of the province), water energy (utilizing the energy of ocean waves at a height of 12 meters), wind energy (120-day winds in northern Sistan at a speed of 10 meters per second, winds in the Taftan-Saravan region at a speed of 7 meters per second, and winds in the Delgan-Bozman region at an approximate speed of 6 meters per second) and solar energy with a capacity of 3,000 hours of direct radiation per year (900 kilometres long from north to south of the province with a production capacity of 6 kWh per day), in order to grow and develop the region and eliminate deprivation and meet the needs of the citizens of Sistan and Baluchestan province.

Declarations

Funding: There is no funding support.

Authors' Contribution: The authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest: The authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments: We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

شناسایی و تحلیل ساختاری معیارهای تأثیرگذار بر فقر شهری با رویکرد آینده‌پژوهی در استان سیستان و بلوچستان

اسماء شیوایی^۱، حمید ماجدی^۲ و فرح حبیب^۳

- ۱- دانشجوی دکتری، دانشکده عمران، معماری و هنر، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
- ۲- استاد، عضو هیئت علمی دانشکده عمران، معماری و هنر، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
- ۳- استاد، عضو هیئت علمی دانشکده عمران، معماری و هنر، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

دریافت:

۱۴۰۳/۰۷/۲۲

پذیرش:

۱۴۰۳/۱۰/۰۳

صص:

۵۴-۳۹

واژگان کلیدی:

فقر شهری،

نابرابری،

آینده‌پژوهی،

سیستان و بلوچستان.

چکیده

فقر، ناشی از نبود سازوکارهای صحیح در اجتماع‌های انسانی ایجاد می‌شود. فقر مانع توسعه و پایداری یک کشور شده و تخصیص منابع برای فقرزدایی از عوامل بسیار مهم جوامع و دولت‌های آینده محور به حساب می‌آید. هدف از این مطالعه شناسایی و تحلیل معیارهای مؤثر فقری شهری با رویکرد آینده‌پژوهی در استان سیستان و بلوچستان و بررسی میزان و چگونگی تأثیرگذاری این معیارها بر یکدیگر به منظور ارتقاء و ساخت آینده‌ای مطلوب در استان می‌باشد. روش پژوهش: پژوهش حاضر بر اساس نوع هدف، توسعه‌ای کاربردی است. از نظر ماهیت پژوهش، تحلیلی-اکتشافی، روش گردآوری اطلاعات روش کتابخانه‌ای و اسنادی و میدانی است. جامعه آماری پژوهش حاضر ۴۰ نفر از صاحب‌نظران و متخصصان شهرسازی و مدیران عالی شهرداری و کارشناسان علوم اجتماعی به شرط آنکه که درباره فقر شهری از تجارب پژوهشی لازم برخوردار باشند، برای پرسش‌گری انتخاب خواهند شد. ابتدا ادبیات و مبانی موضوع بررسی شد تا معیارهای تأثیرگذار فقر احصاء شوند. سپس معیارهای فقر شهری در قالب مؤلفه‌های ۶ گانه نهایی با استفاده از روش دلفی و نظر خبرگان شناسایی شدند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از ماتریس اثرات متقاطع (میک مک) استفاده شده است؛ که در نهایت ۲۶ معیار از ۶ مؤلفه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، کالبدی، زیست‌محیطی و زیرساخت و خدمات پایه شناسایی شدند. از میان معیارهای شناسایی شده ۱۲ معیار کلیدی که ۲ مؤلفه اقتصادی، ۳ مؤلفه اجتماعی، ۲ مؤلفه کالبدی، ۴ مؤلفه زیرساخت و خدمات پایه و ۱ مؤلفه زیست‌محیطی هستند بر وضعیت فقر شهری در استان سیستان و بلوچستان بیشترین تأثیر را داشته‌اند.

استناد: شیوایی، اسماء؛ ماجدی، حمید؛ و حبیب، فرح. (۱۴۰۳). شناسایی و تحلیل ساختاری معیارهای تأثیرگذار بر فقر شهری با رویکرد آینده‌پژوهی در استان سیستان و بلوچستان. فصلنامه جغرافیا و آینده‌پژوهی منطقه‌ای، ۲(۴)، ۵۴-۳۹.

ناشر: دانشگاه ارومیه.

©نویسندگان

DOI: <https://doi.org/10.30466/grfs.2024.55631.1071>

DOR: <https://dori.net/dor/20.1001.1.2981118.1403.2.4.3.0>

مقدمه

شهر به‌عنوان قانون تجمعات انسانی در حال تغییر و تحول است. تحولات شهری همواره سبب شکل‌گیری چالش‌هایی خواهند شد که بر سرنوشت زندگی افراد ساکن در شهرها اثر می‌گذارد. این چالش‌های نوین شهری، موجب روی آوردن به رویکرد آینده‌پژوهی در برنامه‌ریزی شهری و بهره‌گیری از ابزارهای گوناگون برای ساختن آینده‌ای مطلوب شده است (Mousavi et al., 2018:15- Ahadnezhad et al., 2024). فقر یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های زمان حاضر است (Heydari et al., 2021: 32) که عمری به درازای زندگی انسان دارد. در سال‌های گذشته توجه به فقر، عمدتاً به مقیاس‌های بین‌المللی معطوف بوده، ولی امروزه این چالش پیش روی سیاست‌گذاران، مدیران و برنامه‌ریزان سطوح مختلف برنامه‌ریزی‌های توسعه است (Majidi Khameneh and Mohammadi, 2005: 136).

فقر شهری یک مسئله پیچیده اجتماعی، اقتصادی و فضایی است. فقر از نبود حداقل‌های نیاز انسانی یا ناتوانی در تأمین آن ناشی می‌شود. فقر موضوعی جدی و بااهمیت می‌باشد که مانع توسعه و پایداری یک کشور شده و شدت آن و تخصیص منابع برای فقر زدایی از عوامل بسیار مهم جوامع و دولت‌های توسعه‌آفرین است. فقر ناشی از طبیعت در نتیجه عدم تعادل طبیعی و نارسایی‌هایی در زمینه‌های اقلیمی و زمینی است. فقر، ناشی از نبود سازوکارهای صحیح در اجتماع‌های انسانی ایجاد می‌شود (Zanganeh et al., 2015: 95)؛ بنابراین تجزیه و تحلیل فقر، رشد و توزیع فضایی آن در جوامع اهمیت فراوانی دارد؛ چنین امری نیازمند اتخاذ روش‌های علمی به‌ویژه در تعیین پهنه‌های فقیرنشین از طریق کاربرد روش‌های آماری و تعریف معیارهای مناسب برای تعیین ابعاد متفاوت فقر شهری است (Khosravnejad, 2012: 4). ایران نیز از جمله کشورهای درحال توسعه است که در دهه‌های گذشته با افزایش نرخ شهرنشینی و گسترش فقر شهری، نواحی فقیر شهری در آن افزایش یافته است. استان سیستان و بلوچستان در شرق ایران، یکی از استان‌های کم‌برخوردار کشور است. افزایش انفجاری جمعیت در استان، و عدم رشد امکانات شهری متناسب با جمعیت، استان را به یکی از استان‌های محروم تبدیل نموده است که سبب برهم خوردن تعادل و توازن استان شده است. هم‌مرز بودن استان با دو کشور افغانستان و پاکستان و خط ترانزیت کالا و مواد مخدر باعث عدم برخورداری استان از پتانسیل‌های مؤثر بر کیفیت زندگی شهری در ابعاد مختلف آن (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی) شده است. اقتصاد ناپایدار و رواج اشتغال کاذب از جمله گسترش قاچاق مواد مخدر و سوخت، هم‌جواری با مناطق مرزی و عدم سیاست‌گذاری صحیح و ناامنی‌های در این مناطق، نابرابری‌های اجتماعی در منطقه و احساس محرومیت نسبی، ناکارآمدی نهادی و حکومتی، توسعه نامتوازن و نابرابری‌های منطقه‌ای به دلیل وسعت استان، بازنمایی منفی رسانه‌ای، مشکلات کمبود آب به‌ویژه در شمال استان و مهاجرت ساکنان منطقه سیستان به استان‌های هم‌جوار و خالی از سکنه شدن اکثر روستاهای آن منطقه، از جمله اصلی‌ترین عواملی است که بر گسترش فقر و ناامنی در مناطق استان سیستان و بلوچستان دامن زده‌اند. در این راستا هدف اصلی این پژوهش شناسایی و تحلیل معیارهای تأثیرگذار بر فقر شهری با رویکرد آینده‌پژوهی در استان سیستان و بلوچستان است تا به دو پرسش اساسی پاسخ داده شود که:

۱. مؤلفه‌ها و معیارهای تأثیرگذار بر فقر شهری در استان سیستان و بلوچستان کدام‌اند؟
۲. چگونه می‌توان با شناسایی مؤلفه‌ها و معیارهای فقر شهری، به ارتقاء و ساخت آینده‌ای مطلوب در استان سیستان و بلوچستان دست یافت؟

پیشینه پژوهش

از جمله مهم‌ترین پژوهش‌های صورت گرفته درباره فقر مربوط به اقدام بانک جهانی، سازمان بین‌المللی کار، سازمان فرهنگی، علمی و آموزشی ملل متحد (یونسکو)، صندوق بین‌المللی توسعه کشاورزی و صندوق جمعیت سازمان (GCAP)^۲ است. سازمان ملل متحد در توصیف فقر چنین بیان داشته است که «فقر در شکل‌های مختلف از قبیل کمبود درآمد برای معیشت پایدار، گرسنگی و سوءتغذیه، بیماری و مرگومیر ناشی از آن، بی‌خانمانی، ناامنی، محرومیت و تبعیض اجتماعی نمود پیدا می‌کند. این پدیده همچنین خود را به شکل عدم توانایی برای مشارکت در فرایندهای تصمیم‌گیری در عرصه‌های فرهنگی، اجتماعی و مدنی نشان می‌دهد». از نظر بانک جهانی نیز «فقر، محرومیت از رفاه است». این نهاد فقر را چنین تعریف می‌کند: «فقر گرسنگی، فقر نداشتن سرپناه و لباس، بیمار بودن و درمان نشدن، بی‌سواد بودن و مدرسه نرفتن است.» بانک جهانی همچنین تأکید می‌کند برای فقرا در فقر زیستن چیزی فراتر از این‌هاست. چراکه فقرا اغلب بسیار آسیب‌پذیرند و در معرض انواع خطرات و بی‌عدالتی‌ها قرار دارند که خارج از اراده آن‌هاست. آن‌ها همچنین از سوی نهادهای دولتی و اجتماعی و حتی جامعه به‌شدت مورد سوءاستفاده قرار می‌گیرند و از این طریق صدا و قدرت خود را در این نهادها از دست می‌دهند (World Bank, 2012).

² Global Call to Action Against Poverty

موسسه بروکینگز آمریکا به‌تازگی کتاب جدیدی با عنوان «مقابله با فقر در حومه شهر» را منتشر کرده است. این کتاب افزایش فقر در خارج از هسته شهری را نشان می‌دهد که تا حد زیادی مورد توجه سیاست‌گذاران قرار گرفته است. این کتاب نشان می‌دهد که فقر در حومه شهرها سریع‌تر از شهرها یا مناطق روستایی در حال رشد است؛ تقریباً ۱۶/۴ میلیون فقیر اکنون در جوامع حومه شهر ساکن هستند. ساکنان فقیرنشین حومه با مجموعه‌ای از چالش‌های منحصربه‌فرد روبرو هستند که سیستم‌های توسعه جامعه ما برای رفع آن طراحی نشده‌اند، از جمله این چالش‌ها، محدودیت حمل‌ونقل عمومی، جمعیت کاملاً پراکنده و کمبود خدمات غیرانتفاعی است. درحالی‌که فقر در حومه شهرها مجموعه‌ای از چالش‌های منحصربه‌فرد را نشان می‌دهد، ما هنوز نتوانسته‌ایم جنگ فقر شهری را به پیروزی برسانیم و همچنان بسیاری از چالش‌ها برای ساکنان فقیر شهر از جمله فقر متمرکز، جرم، کمبود مسکن ارزان‌قیمت، عدم سرمایه‌گذاری در حمل‌ونقل عمومی خوب ادامه دارد. این کتاب در حال حاضر به‌عنوان پیام مهمی در مبارزه با فقر ارائه شده است که خواستار نگاهی تازه به سیستم توسعه جامعه است و نیاز به راهکارهای جدید را برای رفع مشکلی که در محدوده شهرها وجود دارد، آشکار می‌کند. درحالی‌که میزان جرم و جنایات در شهرهای آمریکا به‌طور متوسط رو به کاهش است، اما به‌طور قابل‌توجهی بالاتر از مناطق حومه شهر است که در بین امن‌ترین مکان‌های زندگی قرار می‌گیرند. یکی از عوامل مؤثر در افزایش فقر حومه‌ای، فقدان گزینه‌های باکیفیت مسکن ارزان‌قیمت در مناطق شهری است. از زمان بحران مسکن، خانواده‌ها به‌جای خرید خانه‌های خود، به‌طور فزاینده‌ای برای اجاره تصمیم می‌گیرند و باعث افزایش تقاضا در یک بازار اجاره‌ای می‌شود. بحران مسکن ارزان‌قیمت با این واقعیت مواجه است که تمایل به مسکن در مناطقی که دارای حمل‌ونقل عمومی مناسب هستند، بیشتر می‌شود. در نتیجه، افراد کم‌درآمد در شهرها تمایل دارند که در محلاتی زندگی کنند که در آن حمل‌ونقل عمومی تحت سرمایه‌گذاری و غیرقابل‌اعتماد باشد. درحالی‌که سرشماری سال ۲۰۱۰ نشان داد که بسیاری از خانواده‌های سیاه‌پوست طی یک دهه گذشته به حومه شهر نقل مکان کرده‌اند، این روند بیشتر در بین سیاه‌پوستان مرفه است، نه کسانی که در فقر زندگی می‌کنند. در حقیقت، سفیدپوستان فقیر و لاتین‌ها بیشتر از سیاه‌پوستان فقیرنشین هستند که هنوز هم عمدتاً در مناطق شهری متمرکز هستند و ممکن است با دنبال کردن فرصت‌های شغلی در حومه شهر با موانعی روبرو شوند. همان‌طور که مارگری ترنر از موسسه شهری اظهار داشت، "نقشه فقر امروز نشان‌دهنده میراث تبعیض، جدایی قانونی مجازات و نابرابری نژادی است." این کتاب در ادامه توضیح می‌دهد که وقتی ما برای مقابله با فقر مداخلات مستقر در محل را توسعه می‌دهیم، باید به یاد داشته باشیم که فقر شهری همچنان یک مشکل است و این میراث ماندگار را به رسمیت می‌شناسد، بنابراین ما اطمینان می‌دهیم که سیاست‌های ما پیوندهای بین نژاد، فقر و جغرافیای کشور را تأیید می‌کند. نویسندگان تحلیل بروکینگز به این نتیجه دست یافته‌اند؛ که فقر موضوعی است که با جغرافیا محدود نمی‌شود بلکه بر اثر آن تأثیر می‌گذارد. از آنجاکه سیستم توسعه جامعه که در دهه ۱۹۶۰ طراحی شده است واقعیت‌های فقر حومه شهرها را برطرف نمی‌کند و این روند در حال حاضر نیز برای فقر شهری راهگشا نخواهد بود. تغییر جمعیت، پیشرفت در فن‌آوری و اقتصاد جهانی، ما را مجبور می‌کند تا به چگونگی پرداختن به فقر در جوامع خود فکر کنیم. این بحران با یک برنامه حل نمی‌شود، بلکه در عوض به یک روش جدید کار نیاز دارد که چالش‌ها را تجزیه کند و ماهیت به‌هم‌پیوسته مسائل را تصدیق کند. اقداماتی مانند برنامه کمک‌هزینه‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای جوامع پایدار، که توسط وزارت مسکن و شهرسازی، وزارت حمل‌ونقل، و سازمان حفاظت از محیط‌زیست، انجام می‌شود، و منابع ایالات‌متحده را هماهنگ می‌کند. با حمایت از تلاش‌های برنامه‌ریزی چندمنظوره برای ادغام مسکن، کاربری اراضی، توسعه اقتصادی و نیروی کار، حمل‌ونقل و سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، جوامع به چالش کشیده شدند که با استفاده از منابع، هماهنگی اهداف سیاسی و حل مشکلات در کنار یکدیگر، موانع برطرف خواهد شد. سیاست‌گذاران باید فراتر از عناوین باشند و این تجزیه و تحلیل را به‌عنوان فراخوان تجدید شده برای پرداختن به فقر به کار گرفته و آن‌ها را به روش‌های جامع در تمام حوزه‌های قضایی مبدل سازند (World Bank, 2012).

موسی کاظمی و صفایی پور (۱۴۰۳) در پژوهشی با عنوان «تحلیل ساختاری فقر شهری با رویکرد آینده‌نگاری در بافت‌های ناکارآمد کلان‌شهر اهواز»؛ در پی تحلیل ساختاری و شناخت عوامل کلیدی و استراتژیک سیستم فقر شهری بافت‌های حاشیه‌ای ناکارآمد کلان‌شهر اهواز است. پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ ماهیت و روش با رویکرد آینده‌نگاری، اکتشافی توصیفی-تحلیلی است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که به علت کمبود متغیرهای تأثیرگذار، وضعیت سیستم فقر در محلات هدف، ناپایدار است. همچنین ۹ پیشران استراتژیک قابل‌شناسایی هستند: ۱- پایین بودن نرخ اجاره‌بها، ۲- نرخ بیکاری، ۳- بارتکفل واقعی ۴- بعد خانوار، ۵- نسبت کاربری تجاری به کل کاربری‌ها در محله، ۶- نرخ برخورداری از خدمات و امکانات عمومی، ۷- نرخ برخورداری از تأسیسات بهداشتی درمانی، ۸- تحصیلات سرپرست خانوار، ۹- مساحت منزل مسکونی (ریزدانگی)، همچنین برای تسهیل و تسریع در اجرای بیشترین حجم از مهم‌ترین اقدامات آتی، کلی و عمومی، اصلاح ساختارهای فقر شهری، ارتقاء و بهبود وضعیت سیستم عمومی فقر در سه حوزه اقتصادی، اجتماعی و کالبدی-محیطی

مذکور و همچنین هماهنگی بیشتر در مناسبات میان نهادهای مدیریت شهری در محلات هدف، راهبرد ایجاد مرکز / نهاد توسعه محله با محوریت شبکه‌سازی برای بازآفرینی پایدار شهری اجتماع‌محور برای کارآفرینی و توانمندسازی؛ ایجاد تراکم‌های متعادل در سطح محله‌ها، کاهش آسیب‌های اجتماعی، احیای منزلت اجتماعی محله‌ها و نوسازی و بهسازی بافت پیشنهاد می‌شود.

صمدی و سبزواری (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان «آینده‌پژوهی فقر شهری در بافت‌های تاریخی با تأکید بر رویکرد توانمندسازی (مورد پژوهی: بافت تاریخی شهر یزد)»، مسئله‌ی فقر شهری یکی از مشکلات اصلی در بافت‌های تاریخی است که در ابعاد مختلفی چون عدم امنیت در مالکیت، فقر درآمدی ساکنان، آسیب‌پذیری معیشت شهروندان، فقر حقوقی و محرومیت اجتماعی و ... ظهور یافته است. در این بین، نقش و اثرات توانمندسازی می‌تواند در برنامه‌ریزی برای مقابله با فقر شهری در بافت‌های تاریخی بسیار تعیین‌کننده باشد. هدف این پژوهش شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر کاهش فقر شهری در بافت تاریخی شهر یزد به‌منظور توانمندسازی این بافت و تدوین سناریوهای محتمل برای افق ۱۴۲۲ است. این پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی، از نظر ماهیت پژوهش، تحلیلی-اکتشافی، از نظر روش گردآوری داده‌ها به‌صورت توصیفی-پیمایشی و تجزیه و تحلیل داده‌ها به‌صورت آمیخته (کمی-کیفی) است. جامعه آماری پژوهش گروه ۳۴ نفری از خبرگان متخصص میان‌رشته‌ای در زمینه‌های بافت فرسوده و تاریخی، فقر شهری و رویکرد آینده‌پژوهی هستند که با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده‌اند. در این پژوهش ابتدا با تکنیک پویش محیطی و دلفی طی دو راند، ۳۳ عامل اولیه در سه حوزه مختلف اقتصادی، اجتماعی و مدیریتی استخراج شده و با تحلیل ساختاری در نرم‌افزار میک مک، ده عامل اصلی به‌عنوان پیشران‌های کلیدی مؤثر بر کاهش فقر شهری با رویکرد توانمندسازی مورد شناسایی قرار گرفته‌اند. بر اساس نتایج حاصل از ماتریس اثرگذاری عوامل، از مجموع ۲۲۱۳ رابطه اثرگذاری مستقیم عوامل، متغیرهای بخش اجتماعی با کسب امتیاز ۹۳۸، بیشترین تأثیر را در راستای کاهش فقر شهری با رویکرد توانمندسازی در محدوده مورد مطالعه داشته‌اند. در مرحله بعد با توجه به شاخص اجماع به‌دست‌آمده برای این پیشران‌ها، دو پیشران سرمایه اجتماعی و وجود انواع نظام‌های مالی منعطف به‌عنوان عدم قطعیت‌های بحرانی شناسایی شدند و از تلاقی این دو عدم قطعیت، سه سناریو برای آینده بافت تاریخی یزد در افق ۱۴۲۲ به‌دست آمده است.

مبانی نظری

فقر شهری، مفهومی چندبعدی است که با درآمد و مصرف کم و دیگر شرایط نامناسب مربوط به اشتغال، مسکن، مراقبت‌های بهداشتی، آموزشی و حتی با موقعیت فرد در شبکه اجتماعی شناخته می‌شود (Chen et al., 2006:34). فقر در کشورهای توسعه‌یافته نیز با تفاوت‌های خاصی از طبقه‌بندی، گونه شناسی، ابعاد و اهمیت، اما با برخی از ویژگی‌های اساسی مشترک به چشم می‌خورد؛ به‌طوری‌که بی‌خانمانی نشان دهنده افراطی‌ترین مظهر فقر در مناطق شهری است (Paraschiv, 2012:226). فقر مانند نیازهای اساسی، یک مفهوم پویاست و پدیده‌ای چندبعدی است که تعریف آن فراتر از محرومیت‌های غذایی است (Job, 2002: 1). ابعاد مختلف فقر در گُش متقابل با همدیگرند؛ به‌طوری‌که عوامل بازدارنده فقر با تقویت همدیگر، زنجیرهای فقر را محکم‌تر و رسوخ ناپذیرتر می‌سازند. فقر، محرومیت از قابلیت‌های اساسی، حقوق بشر، آزادی انتخاب و فرصت‌های برابر است (Odekon, 2010: 2).

در اواخر قرن بیستم، عوامل متفاوتی موجب شکل‌گیری پدیده‌ای به نام شهری شدن فقر یا فقر شهری شد. فقر شهری فقری است که شهری شده که آن را از انواع دیگر فقر در عرصه‌های مختلف جغرافیایی متمایز کرده است (Mohammadi doost et al., 2018: 149). فرجام ناگزیر توسعه شهری به دلیل سرریز نیروی کار مناطق روستایی و ناکارآمدی سیاست‌های تعدیل اقتصادی در دهه هشتاد میلادی و تأثیر آن بر کاهش آهنگ توسعه اقتصادی، بر شمار گروه‌های آسیب‌پذیر، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه افزود و به‌تدریج کانون فقر از روستا به شهر انتقال یافت (Javaheri pour, 2002: 127). شهرنشینان به خاطر بسیاری از محرومیت‌ها؛ از جمله عدم دسترسی به فرصت‌های اشتغال، مسکن و زیرساخت‌های مناسب، نبود تأمین اجتماعی و دسترسی به بهداشت، آموزش و امنیت فردی در رنج و مضیق‌اند (Majidi Khamene and Mohammadi, 2005: 138). فقر شهری تنها محدود به ویژگی‌های نامبرده نبوده و اشاره به شرایط ناپایدار منجر به آسیب‌پذیری و ناتوانی در مقابل آسیب‌ها نیز دارد (Baharoglu and Kessides, 2002:2).

فقر شهری ضرورتاً به معنای ناتوانی انجام فعالیت‌های اقتصادی نیست و شهرها فرصت‌های اقتصاد بیشتر برای مهاجران کم‌درآمد فراهم می‌آورند ولی در مقابل فرصت‌های محدودی را در مشارکت برای اداره شهری، برخورداری از خدمات و فرصت‌های توسعه نیز مهیا می‌سازد (Pour mohammadi and Masebzadeh, 2008: 138). زندگی در شهرهای فقر زده به معنی اقتصادی است که تولید آن برای زنده ماندن است. فقر شهری انتقال شوک اقتصادی کلانی است که معمولاً از طریق بازار کار و از دست دادن کار رخ می‌دهد (Fay, 2005: 2).

عمده‌ترین ویژگی زندگی شهری در کشورهای درحال توسعه است و فقر شهری دارای برخی ویژگی خاص خود می‌باشد (Beall & Fox, 2007: 434). بنابراین به عنوان نتیجه می‌توان گفت اتکا به اقتصاد پولی شده، وابستگی به اقتصاد غیررسمی، مسکن ناکافی، ناامنی حق تصرف، فقدان دسترسی به خدمات پایه، آسیب‌پذیری در برابر امراض، مخاطرات محیطی، افتراق اجتماعی، در معرض خشونت و جرم قرار گرفتن و تجربه فزاینده تروریسم و جنگ کلیدی‌ترین ویژگی‌های فقر شهری محسوب می‌گردند (Beall & Fox, 2007: 7). با وجودی که فقر شهری دارای تمام ویژگی‌های فوق‌الذکر یا بخشی از این ویژگی‌ها می‌باشد، اما شناخت عدم تجانس حوزه‌های شهری از اهمیت شایان توجهی برخوردار است. چنان که حدود و عمق فقر شهری در کشورهای درحال توسعه از تنوع به مراتب بیشتری برخوردار است. جان شورت و بنتون شورت (۲۰۰۸) معتقد هستند در مناطق‌های فقیر، فقیرترین ساکنان شهری در معرض مجموعه‌ای از مسائل محیطی و اجتماعی قرار گرفته‌اند که عبارت‌اند از:

– فقدان تأسیسات زیربنایی فراهم‌کننده آب، فاضلاب، برق و گردآوری زباله

– عوامل منشأ بیماری در هوا، غذا، آب‌و خاک که بر سلامت انسان تأثیر می‌گذارند.

– آلاینده‌های موجود در هوا، غذا و آب که بر سلامت انسان در کوتاه‌مدت و بلندمدت تأثیر می‌گذارند.

– مخاطرات فیزیکی نظیر آتش‌سوزی‌های تصادفی، سیل‌ها و زمین لغزه‌ها (Benton- Short & Short: 2008:68).

در واقع می‌توان گفت مناطق فقیر شهری دارای مجموعه‌ای از مشخصه‌های بارز هستند که از آن جمله می‌توان به اشتغال کاذب، بیکاری بالا، ناامنی و جرم و جنایت روزافزون، توسعه نامتوازن و نابرابری‌های، بافته‌ای ناکارآمد و نابسامان، مسکن ناپایدار، عدم هماهنگی میان رشد جمعیت و امکانات، سطح سواد، نوع تغذیه افراد، عدم خدمات آموزشی و بهداشتی و امکانات زیربنایی کافی اشاره کرد (Mahdnezhad, 2015: 40).

تجزیه و تحلیل فقر شهری می‌تواند ورودی‌های ارزشمندی را برای توسعه استراتژی شهر و همچنین برای روند کار فراهم کند. از این رو با شناسایی «مسائل مهم شهری» از طریق اقدامات کمی و کیفی، تحلیل فقر شهری را می‌توان تسهیل نمود. توسعه راهبردی شهر^۱ (CDS)، تجزیه و تحلیل جامع از موضوعات کلیدی شهری و کمک به تعریف گزینه‌های اجرایی را پشتیبانی می‌کند. توسعه اقتصادی محلی^۲ (LED) ابزاری است که به دولت محلی، بخش خصوصی، بخش‌های غیرانتفاعی و محلی فرصت همکاری را برای بهبود اقتصاد محلی فراهم می‌کند. توسعه اقتصاد محلی به افزایش رقابت و در نتیجه افزایش رشد پایدار و همچنین تضمین رشد فراگیر آن تمرکز دارد. از تجزیه و تحلیل فقر شهری و پی بردن به فرصت‌ها و محدودیت‌های موجود اقتصادی تمرکز کمی روی ساختار اشتغال، موقعیت مکانی کارگران و تحلیل کیفی خانوار، روابط کار و صنعت می‌توان به روشن ساختن رویکرد توسعه اقتصاد محلی کمک نمود (World Bank, 2003). فقر درآمدی از فقر، مربوط به ابعاد مالی و پولی فقر شهری است. وابستگی به پرداخت‌های خرد و مداوم جهت تأمین کالاها و خدمات ضروری و یا برخورداری از درآمدهای ناپایدار و سطح پایین، از ویژگی‌های آن است. فقر آموزشی و بهداشتی از فقر، برآیند صدماتی است که در اثر زندگی در مجاورت محیط‌های نامناسب شهری از جمله کانون‌های صنعتی و یا در فعالیت‌های غیررسمی و محروم از خدمات تأمین اجتماعی ایجاد می‌شود (Hentschel, 2000: 47). ترافیک و آلودگی‌های محیطی، ازدحام و عدم کنترل بر بهداشت محیط، محدودیت‌های تحصیلی و آموزشی ناشی از ازدحام و نقصان در ارائه خدمات، عدم توانایی در پرداخت هزینه‌های تحصیلی، صدمات و ترس و ناامنی ناشی از تهدید و ارباب ضوابط مدارس، مزید بر علت می‌شوند. عدم امنیت فردی، اجتماعی و سیاسی نیز یکی از ابعاد مهم فقر شهری محسوب می‌گردد. اعتیاد، مصرف مشروبات الکلی، آزار و اذیت و خشونت‌های تحمیلی از سوی خانواده، دست برداشتن از حمایت و سرپرستی کودکان و وجود نابرابری‌های آشکار در شهرها از جمله مسائلی است که منجر به افزایش ناامنی‌ها و خشونت‌های اجتماعی می‌گردد. از طرف دیگر، رسمیت نداشتن فقرا در حوزه‌های اجتماعی و سیاسی، منجر به افزایش ناتوانی آن‌ها در دسترسی بر بسیاری از حقوق و خدمات در شهرها می‌شود (Baharoglu and Kessides, 2002: 128).

مواد و روش پژوهش

از آنجایی که روش تحلیل ساختاری ابزاری ارزشمند برای شناخت و تحلیل متغیرهای مؤثر بر آینده یک سیستم است، می‌تواند در شناسایی متغیرهای پیشران برای هر نوع برنامه‌ریزی مناسب باشد (Hosseini et al., 2019: 248). نرم‌افزار میک مک برای انجام محاسبات سنگین ماتریس اثرات متقابل و همچنین به منظور سهولت انجام تحلیل ساختاری طراحی شده است. تحقیق حاضر بر اساس هدف، از نوع توسعه‌ای و

¹ City Development Strategy

² Local economic development

کاربردی است. روش گردآوری اطلاعات روش کتابخانه‌ای و اسنادی و میدانی است. جامعه آماری پژوهش به دلیل تخصصی بودن موضوع، شامل تعدادی از پژوهشگران و خبرگان دانشگاهی است به شرط آنکه که درباره فقر شهری از تجارب پژوهشی برخوردار باشند. در مرحله اول، پس از مطالعه مبانی و پیشینه و احصاء معیارها، پرسش‌نامه متناسب طراحی شد، سپس با مراجعه به جامعه خبرگانی (۴۰ نفر)، این معیارها در قالب مؤلفه‌های ۶ گانه نهایی و معیارهایی که در ارتباط با فقر شهری در استان سیستان و بلوچستان مؤثر هستند ارائه شد. در مرحله دوم، با استفاده از تکنیک تأثیرات متقابل (روش تحلیل ساختاری) امتیازدهی و در محیط نرم‌افزار MICMAC مورد تحلیل قرار گرفت. نرم‌افزار میک مک برای انجام محاسبات پیچیده ماتریس تحلیل اثر متقاطع طراحی شده است؛ بنابراین اگر تعداد متغیرهای شناسایی شده n متغیر باشد، یک ماتریس $n \times n$ روابط بین متغیرها به وجود می‌آید (Zali, 2013: 86). ابتدا مؤلفه‌ها و معیارهای موردنظر در حوزه موردنظر که شناسایی شده‌اند، وارد ماتریس نرم‌افزار (ماتریس تحلیل اثرات متقابل) کرده و میزان ارتباط میان معیارها تشخیص داده می‌شوند. معیارهای موجود در سطرها بر معیارهای موجود در ستون‌ها تأثیر می‌گذارند و بدین ترتیب معیارهای سطرها، تأثیرگذار و معیارهای ستون‌ها، تأثیرگذار هستند و در نهایت معیارهای مؤثر و کلیدی فقر شهری با توجه به امتیاز تأثیرگذاری و تأثیرپذیری مستقیم انتخاب می‌شود.

محدوده مورد مطالعه

سیستان و بلوچستان، با وسعتی حدود ۱۸۰/۷۲۶ کیلومتر مربع و جمعیت سه میلیون و دویست و شصت و شش نفر، دومین استان پهناور ایران است که مرکز آن شهر زاهدان می‌باشد. استان سیستان و بلوچستان از شمال به استان خراسان جنوبی، از شرق به کشورهای پاکستان و افغانستان، از جنوب به دریای عمان و از مغرب به استان‌های کرمان و هرمزگان محدود می‌شود. سیستان و بلوچستان ۱۱۰۰ کیلومتر مرز با کشورهای پاکستان و افغانستان و ۳۰۰ کیلومتر مرز آبی با دریای عمان دارد (Statistical Center of Iran, 2016). زاهدان مرکز این استان از طریق راه‌آهن به پاکستان متصل می‌شود و از سوی کرمان هم به راه آهن سراسری ایران متصل است. استان سیستان و بلوچستان با داشتن موقعیت راهبردی بازرگانی و ترانزیتی و دارا بودن شرایط آب و هوایی استوایی و همچنین جاذبه‌های فراوان تاریخی و طبیعی و نیز صنعت در حال رشد، از توانایی و ظرفیت بالایی برای توسعه برخوردار است. در دهه‌های اخیر، کشف منابع طبیعی و معدن‌های بزرگ در استان رخ داده است، اما ایجاد صنایع در آن، با مشکل روبرو بوده و فقر در این استان گسترش یافته است.

شکل ۱- موقعیت استان سیستان و بلوچستان در کشور

بحث و ارائه یافته‌ها

در پژوهش حاضر، پس از مطالعات انجام‌شده از روش دلفی دومرحله‌ای استفاده شده است. نمونه آماری ما برای مصاحبه کارشناسان مرتبط با فقر شهری از طریق نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شدند. پس از انتخاب کارشناسان، پرسشنامه دور اول تنظیم و برای خبرگان ارسال شد. سپس با تجزیه و تحلیل پاسخ‌های رسیده در دور اول و بازنگری مؤلفه‌های فقر شهری، پرسشنامه دور دوم آماده و فرستاده شد. در نهایت با تجزیه و تحلیل پرسشنامه دور دوم و پایش معیارها، ۲۶ معیار در قالب ۶ مؤلفه (اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی، فرهنگی، کالبدی، زیرساخت‌ها و خدمات پایه) برای شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر فقر شهری در استان سیستان و بلوچستان انتخاب شدند که در جدول زیر ملاحظه می‌شوند.

جدول ۱- شناسایی و تحلیل معیارهای تأثیرگذار فقر شهری در استان سیستان و بلوچستان

ردیف	مؤلفه‌ها	معیارها
۱	اقتصادی	۱- مبادلات مرزی و ایجاد مشاغل کاذب
		۲- دوری استان از مراکز و محورهای اصلی توسعه کشور
		۳- موقعیت استان به‌عنوان گذرگاه بین‌المللی مواد مخدر
		۴- ناکارآمدی نهادی و حکومتی و تصمیم‌گیری‌های متمرکز ملی
۲	اجتماعی	۵- مصرف مواد مخدر و دسترسی آسان به مواد مخدر در استان
		۶- ورود اتباع غیر ایرانی
		۷- بالا بودن نرخ رشد جمعیتی استان
		۸- میزان سطح سواد
		۹- امکانات آموزشی
۳	زیست‌محیطی	۱۰- خشک‌سالی‌های و نزولات جوی و آب‌های زیرزمینی
		۱۱- طوفان‌های شن در شمال استان
		۱۲- بارش‌های سیل‌آسا در جنوب استان
		۱۳- وجود قوانین بین‌المللی کافی و اجرایی جهت تعیین حق آبه تالاب هامون
۴	فرهنگی	۱۴- سیستم جمع‌آوری فاضلاب شهری (اگو)
		۱۵- تفاوت‌های فرهنگی و مذهبی در میان اقوام استان
۵	کالبدی	۱۶- امنیت عشایر ساکن در برخی نقاط استان
		۱۷- کیفیت معابر شهری و فضا سازی شهری برای اقشار مختلف جامعه (کودکان، سالمندان، معلولین)
		۱۸- نوسازی بافت‌های فرسوده در برخی نقاط محروم استان
۶	زیرساخت و خدمات پایه	۱۹- وسعت استان همراه با پراکندگی شهرها و روستاها
		۲۰- میزان مصرف آب شرب در بیشتر نقاط شهری و روستایی استان
		۲۱- امکانات بهداشتی و سطح امید به زندگی افراد در مناطق محروم استان
		۲۲- تغذیه کودکان در مناطق محروم استان
		۲۳- زیرساخت‌ها راه‌های مواصلاتی مطلوب میان روستاها و شهرها
		۲۴- دسترسی به شبکه‌های اینترنتی در بسیاری از روستاها و مناطق محروم استان
		۲۵- دسترسی به خدمات اولیه زندگی همچون گاز در بسیاری از نقاط استان
		۲۶- کادر درمانی و نیروی انسانی ماهر و متخصص در مراکز بهداشتی درمانی مناطق دورافتاده

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

سپس با استفاده از روش تحلیل ساختاری توسط نرم‌افزار MICMAC برای استخراج و عوامل اصلی تأثیرگذار بر وضعیت آینده محیط مورد مطالعه به کار گرفته شده است. بر اساس تعداد معیارها، ابعاد ماتریس 26×26 به وجود می‌آید و تأثیر هر کدام از معیارها با یکدیگر به وسیله وزن دهی از ۰ تا ۳ مشخص می‌شود. تمامی معیارهای تأثیرگذار بر فقر شهری مانند یک سیستم به هم نزدیک و درهم‌تنیده به صورت یک ساختار در نظر گرفته می‌شود و ارتباط این معیارها باهم مورد سنجش و ارزیابی قرار می‌گیرد تا مشخص شود کدام معیارها تأثیرگذاری بیشتری بر فقر شهری در استان سیستان و بلوچستان دارند.

جدول ۲- تحلیل اولیه داده‌های ماتریس اثرات متقاطع

مقدار	معیار
26×26	ابعاد ماتریس
۲	تعداد تکرار
۳۸۵	تعداد صفر
۱۶	تعداد یک
۹۵	تعداد دو
۱۸۰	تعداد سه
۲۹۱	جمع
۴۳/۰۴٪	درجه پرشدگی

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

جدول ۳- درجه مطلوبیت و بهینه‌شدگی ماتریس

تکرار مرتبه	تأثیرگذاری	وابستگی
۱	۹۵ %	۹۹ %
۲	۱۰۱ %	۱۰۱ %

(یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

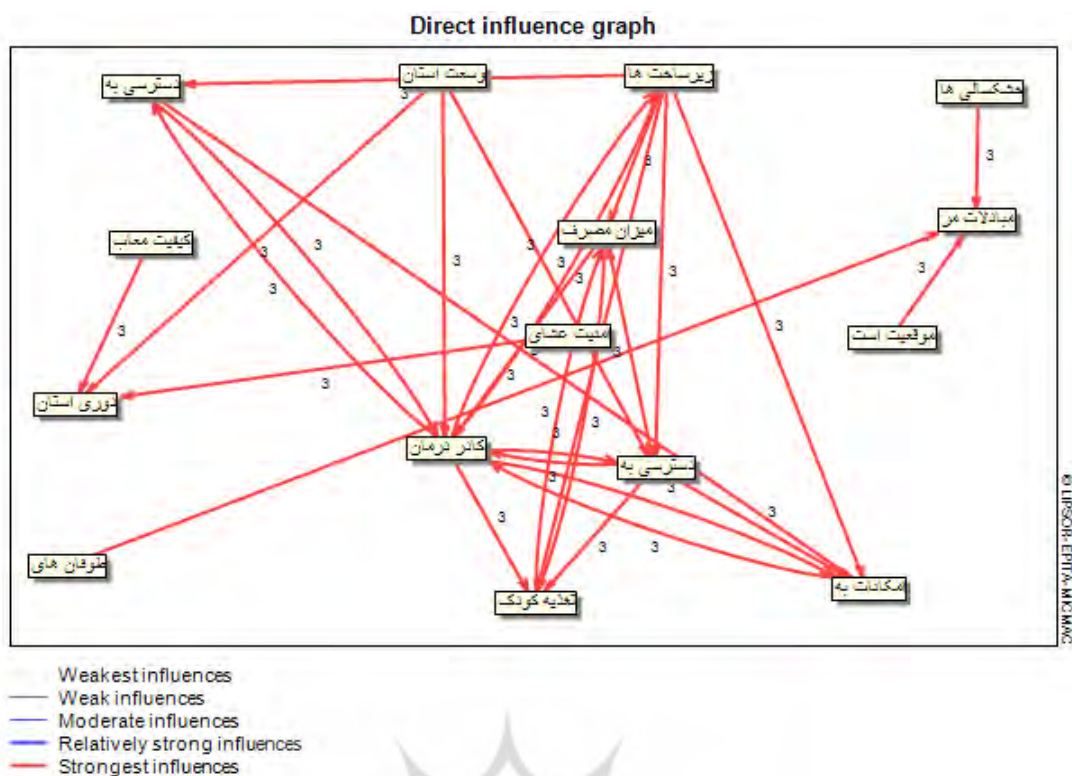
ارزیابی تأثیرگذاری و تأثیرپذیری متغیرها

در جدول ۴ میزان و درجه تأثیرات مستقیم معیارها بر همدیگر به‌دست آمده است. همچنین میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری معیارها در شکل ۲ و ۳ مشخص شده است. بر اساس جدول، دسته‌بندی معیارها به همراه جمع مقادیر ارزش‌گذاری شده در سطرها و ستون‌های ماتریس اثرات متقاطع به ازای هر معیار بیان شده است. مطابق با جدول، دوری استان از مراکز و محورهای اصلی توسعه کشور، ناکارآمدی نهادی و حکومتی و تصمیم‌گیری‌های متمرکز ملی، بالا بودن نرخ رشد جمعیتی استان، میزان سطح سواد، امکانات آموزشی، خشک‌سالی‌های و نزولات جوی و آب‌های زیرزمینی، نوسازی بافت‌های فرسوده در برخی نقاط محروم استان، وسعت استان همراه با پراکندگی شهرها و روستاها، امکانات بهداشتی و سطح امید به زندگی افراد در مناطق محروم استان، زیرساخت‌ها راه‌های مواصلاتی مطلوب میان روستاها و شهرها، دسترسی به شبکه‌های اینترنتی در بسیاری از روستاها و مناطق محروم استان و دسترسی به خدمات اولیه زندگی همچون گاز در بسیاری از نقاط استان، بیشترین تأثیر را بر فقر شهری در استان سیستان و بلوچستان داشته‌اند و سیستم جمع‌آوری فاضلاب شهری (اگو)، تفاوت‌های فرهنگی و مذهبی در میان اقوام استان، کادر درمانی و نیروی انسانی ماهر و متخصص در مراکز بهداشتی درمانی مناطق دورافتاده، امنیت عشایر ساکن در برخی نقاط استان، کیفیت معابر شهری و فضا سازی شهری برای اقشار مختلف جامعه (کودکان، سالمندان، معلولین) کمترین تأثیرگذاری را داشته‌اند.

جدول ۴- ارزیابی تأثیرگذاری و تأثیرپذیری متغیرها

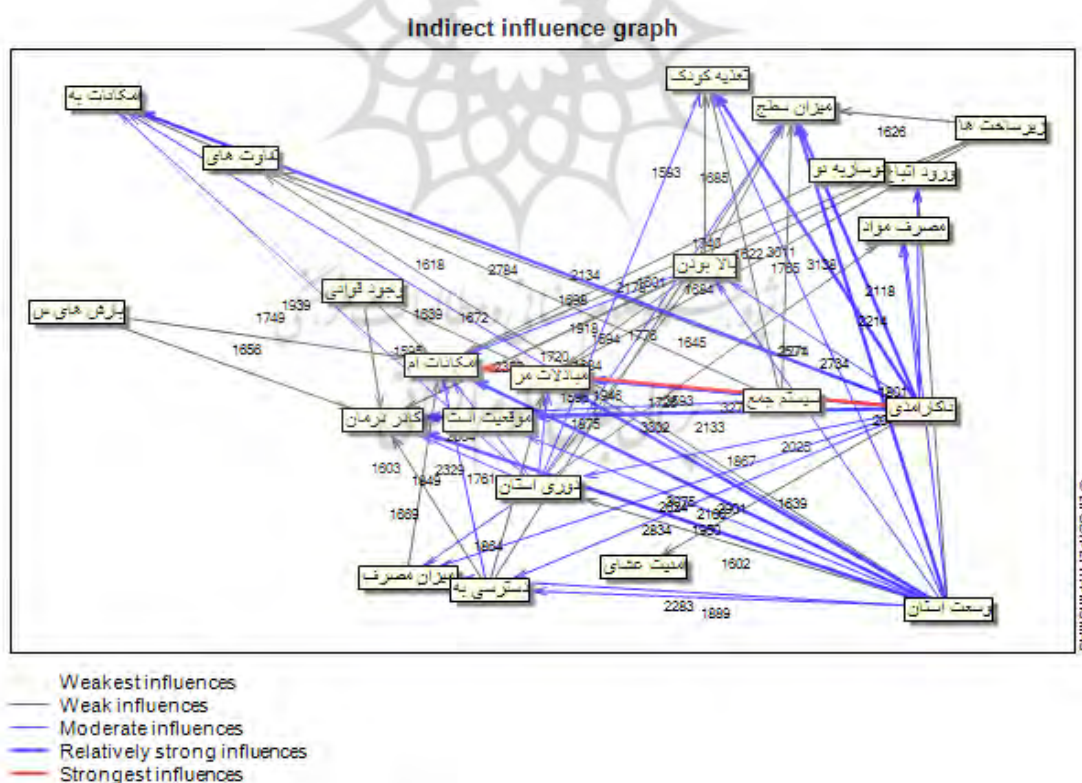
ردیف	مؤلفه‌ها	معیارها	میزان تأثیرگذاری	میزان تأثیرپذیری
۱	اقتصادی	۱- مبادلات مرزی و ایجاد مشاغل کاذب	۲۰	۵۱
		۲- دوری استان از مراکز و محورهای اصلی توسعه کشور	۴۸	۳۲
		۳- موقعیت استان به‌عنوان گذرگاه بین‌المللی مواد مخدر	۱۶	۳۱
		۴- ناکارآمدی نهادی و حکومتی و تصمیم‌گیری‌های متمرکز ملی	۶۹	۲۳
۲	اجتماعی	۵- مصرف مواد مخدر و دسترسی آسان به مواد مخدر در استان	۶	۲۹
		۶- ورود اتباع غیر ایرانی	۲۲	۳۰
		۷- بالا بودن نرخ رشد جمعیتی استان	۳۸	۲۸
		۸- میزان سطح سواد	۳۱	۴۱
		۹- امکانات آموزشی	۲۱	۴۷
		۱۰- خشک‌سالی‌های و نزولات جوی و آب‌های زیرزمینی	۱۳	۱۸
۳	زیست‌محیطی	۱۱- طوفان‌های شن در شمال استان	۲۴	۱۵
		۱۲- بارش‌های سیل‌آسا در جنوب استان	۳۵	۱۰
		۱۳- وجود قوانین بین‌المللی کافی و اجرایی جهت تعیین حق آبه تالاب هامون	۳۴	۶
		۱۴- سیستم جمع‌آوری فاضلاب شهری (اگو)	۳۳	۱۸
۴	فرهنگی	۱۵- تفاوت‌های فرهنگی و مذهبی در میان اقوام استان	۲۳	۲۲
		۱۶- امنیت عشایر ساکن در برخی نقاط استان	۱۵	۲۵
۵	کالبدی	۱۷- کیفیت معابر شهری و فضا سازی شهری برای اقشار مختلف جامعه (کودکان، سالمندان، معلولین)	۱۹	۲۴
		۱۸- نوسازی بافت‌های فرسوده در برخی نقاط محروم استان	۳۶	۲۳
		۱۹- وسعت استان همراه با پراکندگی شهرها و روستاها	۶۰	۸
		۲۰- میزان مصرف آب شرب در بیشتر نقاط شهری و روستایی استان	۳۲	۴۱
۶	زیرساخت و خدمات پایه	۲۱- امکانات بهداشتی و سطح امید به زندگی افراد در مناطق محروم استان	۲۲	۴۴
		۲۲- تغذیه کودکان در مناطق محروم استان	۵	۴۶
		۲۳- زیرساخت‌ها راه‌های مواصلاتی مطلوب میان روستاها و شهرها	۳۹	۲۹
		۲۴- دسترسی به شبکه‌های اینترنتی در بسیاری از روستاها و مناطق محروم استان	۳۶	۳۲
		۲۵- دسترسی به خدمات اولیه زندگی همچون گاز در بسیاری از نقاط استان	۲۸	۲۴
		۲۶- کادر درمانی و نیروی انسانی ماهر و متخصص در مراکز بهداشتی درمانی مناطق دورافتاده	۲۱	۴۹
		جمع	۷۴۶	۷۴۶

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

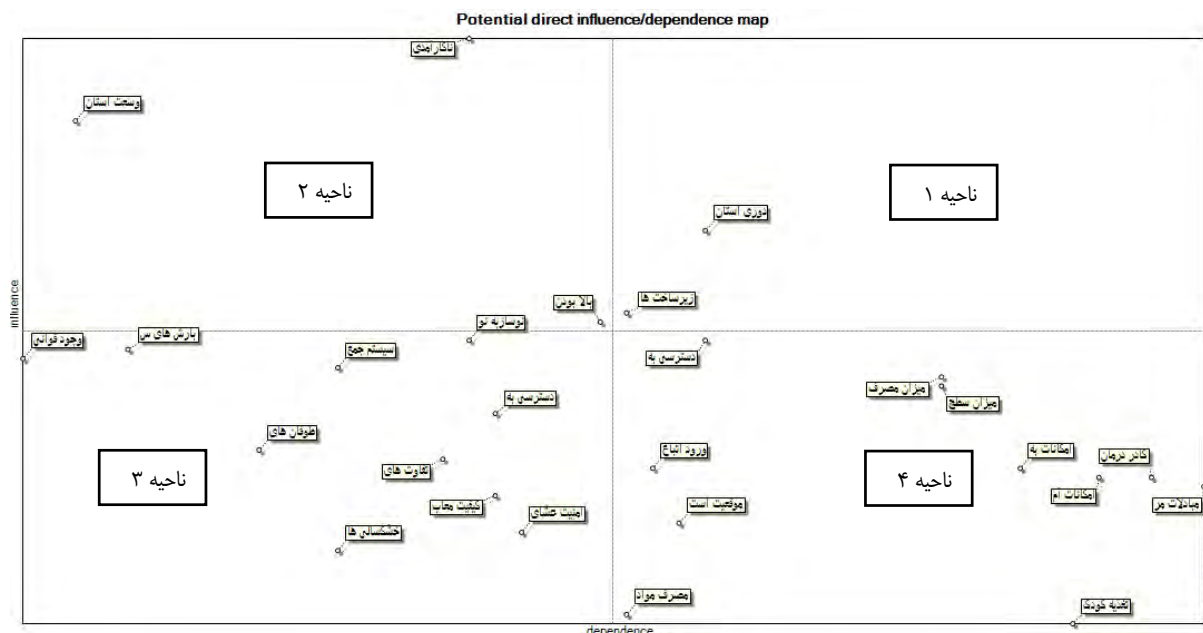
شکل ۲- نمودار تأثیرپذیری مستقیم معیارها

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

شکل ۳- نمودار تأثیرپذیری غیرمستقیم متغیرها

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

شکل ۴- نمودار تأثیرگذاری- تأثیرپذیری معیارها

(یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

با توجه به تحلیل معیارها با نرم‌افزار MICMAC، معیارهای کلیدی و استراتژیک به‌دست‌آمده است. معیارهای دوری استان از مراکز و محورهای اصلی توسعه کشور، زیرساخت‌ها راه‌های مواصلاتی مطلوب میان روستاها و شهرها در ناحیه یک استراتژی قرار دارند. ناکارآمدی نهادی و حکومتی و تصمیم‌گیری‌های متمرکز ملی، وسعت استان همراه با پراکندگی شهرها و روستاها، نوسازی بافت‌های فرسوده در برخی نقاط محروم استان، بالا بودن نرخ رشد جمعیتی استان در ناحیه ۲ استراتژیک قرار دارند. دسترسی به خدمات اولیه زندگی همچون گاز در بسیاری از نقاط استان، ورود اتباع غیر ایرانی، موقعیت استان به‌عنوان گذرگاه بین‌المللی مواد مخدر، میزان مصرف آب شرب در بیشتر نقاط شهری و روستایی استان، میزان سطح سواد، امکانات بهداشتی و سطح امید به زندگی افراد در مناطق محروم استان، امکانات آموزشی، کادر درمانی و نیروی انسانی ماهر و متخصص در مراکز بهداشتی درمانی مناطق دورافتاده، مبادلات مرزی و ایجاد مشاغل کاذب، تغذیه کودکان در مناطق محروم استان در ناحیه ۴ قرار دارند و هر چه از انتهای ناحیه ۳ به سمت انتهای ناحیه ۱ شبکه مختصات نزدیک می‌شویم، بر میزان اهمیت و استراتژیک بودن معیارها افزوده می‌شود. در نهایت ۱۲ معیار پیشران کلیدی انتخاب شدند که از میان آن‌ها ۲ مؤلفه اقتصادی، ۳ مؤلفه اجتماعی، ۲ مؤلفه کالبدی، ۴ مؤلفه زیرساخت و خدمات پایه و ۱ مؤلفه زیست‌محیطی هستند.

جدول ۵- معیارهای کلیدی مؤثر بر فقر شهری در استان سیستان و بلوچستان

ردیف	مؤلفه‌ها	معیارها
۱	اقتصادی	دوری استان از مراکز و محورهای اصلی توسعه کشور
		ناکارآمدی نهادی و حکومتی و تصمیم‌گیری‌های متمرکز ملی
۲	اجتماعی	بالا بودن نرخ رشد جمعیتی استان
		میزان سطح سواد
		امکانات آموزشی
۳	زیست‌محیطی	خشک‌سالی‌های و نزولات جوی و آب‌های زیرزمینی
۴	کالبدی	نوسازی بافت‌های فرسوده در برخی نقاط محروم استان
		وسعت استان همراه با پراکندگی شهرها و روستاها
۵	زیرساخت و خدمات پایه	امکانات بهداشتی و سطح امید به زندگی افراد در مناطق محروم استان
		زیرساخت‌ها راه‌های مواصلاتی مطلوب میان روستاها و شهرها
		دسترسی به شبکه‌های اینترنتی در بسیاری از روستاها و مناطق محروم استان
		دسترسی به خدمات اولیه زندگی همچون گاز در بسیاری از نقاط استان

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

به‌طور خلاصه و در یک جمع‌بندی از پژوهش کنونی می‌توان بیان داشت، فقر ناشی از طبیعت در نتیجه عدم تعادل طبیعی و نارسایی‌هایی در زمینه‌های اقلیمی و زمینی است. فقر، ناشی از نبود سازوکارهای صحیح در اجتماع‌های انسانی ایجاد می‌شود؛ بنابراین، تجزیه و تحلیل فقر، رشد و توزیع فضایی آن در جوامع اهمیت فراوانی دارد؛ چنین امری نیازمند اتخاذ روش‌های علمی به‌ویژه در تعیین پهنه‌های فقیرنشین از طریق کاربرد روش‌های آماری و تعریف معیارهای مناسب برای تعیین ابعاد متفاوت فقر شهری است. ایران نیز از جمله کشورهای در حال توسعه است که در دهه‌های گذشته با افزایش نرخ شهرنشینی و گسترش فقر شهری، نواحی فقیر شهری در آن افزایش یافته است. استان سیستان و بلوچستان در شرق ایران، یکی از استان‌های کم‌برخوردار کشور است. افزایش انفجاری جمعیت در استان و عدم رشد امکانات شهری متناسب با جمعیت، استان را به یکی از استان‌های محروم تبدیل نموده است که سبب برهم خوردن تعادل و توازن استان شده است. اقتصاد ناپایدار و رواج اشتغال کاذب از جمله گسترش قاچاق مواد مخدر و سوخت، هم‌جواری با مناطق مرزی و عدم سیاست‌گذاری صحیح و ناامنی‌های در این مناطق، نابرابری‌های اجتماعی در منطقه و احساس محرومیت نسبی، ناکارآمدی نهادی و حکومتی، توسعه نامتوازن و نابرابری‌های منطقه‌ای به دلیل وسعت استان، بازنمایی منفی رسانه‌ای، مشکلات کمبود آب به‌ویژه در شمال استان و مهاجرت ساکنان منطقه سیستان به استان‌های هم‌جوار و خالی از سکنه شدن اکثر روستاهای آن منطقه، از جمله اصلی‌ترین عواملی است که بر گسترش فقر و ناامنی در مناطق استان سیستان و بلوچستان دامن زده‌اند. در این راستا، در این پژوهش سعی شده است تا معیارهای تأثیرگذار بر فقر شهری با رویکرد آینده‌پژوهی در استان سیستان و بلوچستان شناسایی شوند که ۲۶ معیار در قالب ۶ مؤلفه (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، کالبدی، زیست‌محیطی و زیرساخت و خدمات پایه) با استفاده از روش دلفی و نظر خبرگان شناسایی شدند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از ماتریس اثرات متقاطع (میک مک) استفاده شده است که در نهایت ۱۲ معیار کلیدی: دوری استان از مراکز و محورهای اصلی توسعه کشور، ناکارآمدی نهادی و حکومتی و تصمیم‌گیری‌های متمرکز ملی، بالا بودن نرخ رشد جمعیتی استان، میزان سطح سواد، امکانات آموزشی، خشک‌سالی‌های و نزولات جوی و آب‌های زیرزمینی، نوسازی بافت‌های فرسوده در برخی نقاط محروم استان، وسعت استان همراه با پراکندگی شهرها و روستاها، امکانات بهداشتی و سطح امید به زندگی افراد در مناطق محروم استان، زیرساخت‌ها راه‌های مواصلاتی مطلوب میان روستاها و شهرها، دسترسی به شبکه‌های اینترنتی در بسیاری از روستاها و مناطق محروم استان و دسترسی به خدمات اولیه زندگی همچون گاز در بسیاری از نقاط استان، بیشترین تأثیر را بر فقر شهری در استان سیستان و بلوچستان داشته‌اند که از میان آن‌ها ۲ مؤلفه اقتصادی، ۳ مؤلفه اجتماعی، ۲ مؤلفه کالبدی، ۴ مؤلفه زیرساخت و خدمات پایه و ۱ مؤلفه زیست‌محیطی هستند.

مقایسه نتایج این پژوهش با سایر پژوهش‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که این پژوهش با نتایج پژوهش موسی کاظمی و صفایی پور (۱۴۰۳) که باهدف شناخت عوامل کلیدی و استراتژیک فقر شهری در بافت‌های حاشیه‌ای ناکارآمد کلان‌شهر اهواز انجام‌شده است، در معیارهایی چون امکانات بهداشتی و درمانی، میزان سطح تحصیلات و نرخ رشد جمعیت همسو است. همچنین از نظر مؤلفه اجتماعی و اقتصادی با پژوهش صمدی و سبزواری (۱۴۰۲) دارای اشتراکاتی می‌باشد. با توجه به تحلیل و ارزیابی‌های انجام‌گرفته پیشنهادهای زیر می‌تواند نقشی مهم در کاهش فقر شهری در آینده استان سیستان و بلوچستان داشته باشد:

توسعه خط ساحلی مکران باهدف تحول اقتصادی و منطقه‌ای در جهت رفع معیار دوری استان از مراکز و محورهای اصلی توسعه کشور حل ایرادات ساختاری و رفع موانع قانونی و اصلاح قوانین و ارتباط کارآمد بین سازمان‌ها در جهت تسهیل اجرای برنامه‌های توسعه‌ای پیش‌بینی‌شده در زمینه‌های مختلف در استان جهت رفع معیار ناکارآمدی نهادی و حکومتی و تصمیم‌گیری‌های متمرکز ملی به‌کارگیری سیاست توانمندسازی و بهسازی برای ساماندهی محلات بافت فرسوده در سطح استان از طریق تشویق و هدایت ساکنان به مشارکت در کلیه مراحل تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌های بهسازی محیط، لازم به یادآوری است که انگیزه مشارکت‌جویی در بین شهروندان استان بسیار بالاست.

آموزش و ارتقاء سطح آگاهی مردم در زمینه‌های مختلف با برگزاری کلاس‌ها و دوره‌های آموزشی در سطح شهرها و روستاهای استان و یا آگاهی دادن به افراد از طریق رسانه‌های جمعی به‌ویژه تلویزیون و شبکه‌های محلی در جهت بهبود بخشیدن معیار تراکم جمعیتی، سطح سواد افراد

مشارکت مردمی و حمایت‌های مالی دولتی جهت بالا بردن سطح امکانات بهداشتی در سطح شهرها و روستاهای استان و افزایش دسترسی مردم به خدمات سلامت در جهت بهبود معیار امکانات آموزشی

≠ پیگیری و حمایت دولت در جهت تعیین حق آبه تالاب هامون، گام مؤثری در راستای احیای محیط‌زیست و جلوگیری از فرسایش خاک و خشک‌سالی و طوفان‌های شن در شمال استان بهره‌گیری از موقعیت راهبردی بازرگانی و ترانزیتی استان و سایر پتانسیل‌هایی که به جهت وسعت استان می‌توان در جهت توسعه استان بهره جست.

نگاه ویژه به دولت سازمان‌ها در جهت اجرای پروژه‌های زیرساختی در استان باهدف ارتقاء شاخص رضایت‌مندی مردم استان در جهت رفع معیار زیرساخت‌ها راه‌های مواصلاتی مطلوب میان روستاها و شهرها، دسترسی به شبکه‌های اینترنتی و دسترسی به خدمات اولیه زندگی همچون گاز در بسیاری از نقاط استان

استفاده از پتانسیل‌های موجود در استان در زمینه انرژی‌های تجدیدپذیر همچون انرژی زمین‌گرمایی (آتش‌فشان تفتان و کوه‌های مرتفع منطقه دلگان و بزمان در جنوب استان)، انرژی آب (بهره‌گیری از انرژی امواج اقیانوسی به ارتفاع ۱۲ متر)، انرژی باد (بادهای ۱۲۰ روزه شمال سیستان با سرعت ۱۰ متر بر ثانیه، بادهای منطقه تفتان- سراوان با سرعت ۷ متر بر ثانیه و بادهای منطقه دلگان- بزمان با سرعت تقریبی ۶ متر بر ثانیه) و انرژی خورشید با ظرفیت ۳۰۰۰ ساعت تابش مستقیم در سال (به طول ۹۰۰ کیلومتر از شمال تا جنوب استان با ظرفیت تولید ۶ کیلووات بر ساعت در هر روز)، در جهت رشد و توسعه منطقه و محرومیت‌زدایی و مرتفع ساختن نیازهای شهروندان استان سیستان و بلوچستان

References:

- Ahadnejad, M., Hazeri, S., Meshkini, A., & Piry, I. (2018). Identifying the key factors influencing the urban prosperity with future study approach: the case study of Tabriz Metropolis. , 9(32), 15-30. Dio: [20.1001.1.22285229.1397.9.32.2.9](https://doi.org/10.1001.1.22285229.1397.9.32.2.9) [In Persian]
- Baharoglu, D., & Kessides, C. (2002). Urban poverty. A Sourcebook for Poverty Reduction Strategies, 16. <https://www.intussen.info/OldSite/Documenten/Noord/Internationaal/WB/PRSP%20Sourcebook/11%20Urban%20poverty.pdf>
- Banks, N. (2012). Employment and mobility among the urban poor in Dhaka, Bangladesh, submitted to World Development for publication, 155-267. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/b34c6637-9b66-570d-9df2-63c004f2860b/content>
- Beall, J. (2000). Life in the cities. In T. Allen & A. Thomas (Eds.), Poverty and development into the 21st Century. 425– 442 Oxford: Oxford University Press. https://eprints.lse.ac.uk/2903/1/urban_poverty_and_development_in_the_21st_century.pdf
- Beall, J., & Fox, S. (2007). Urban poverty and development in the 21st Century: Towards an inclusive and sustainable world (Oxfam Research Report). Oxford: Oxfam. https://eprints.lse.ac.uk/2903/1/urban_poverty_and_development_in_the_21st_century.pdf
- Benton-Short, L., & Short, J. R. (2008). Cities and Nature, Routledge, New York. https://www.routledge.com/Cities-and-Nature/Benton-Short-RennieShort/p/book/9780415625562?srsId=AfmBOopX_yJfA8NmlEmpEzUyBQh5xw2CzmM4Bw4LrtFphx2mUqjCYw4C
- Fay, M. (2005). The Urban Poor in Lati America, 2005 The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, Washington DC. <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/dc1994e6-e088-5dca-be81-15d16ac8854a>
- Hentschel, J. & Seshagir, R. (2000). The City Poverty Assessment Primer, Prepared for the Urban Management Course, Poverty Group, The World Bank, 11-56. <https://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/0-8213-4851-5>
- Heydari, M., & Nasiri, S., & Moharami, S. (2021). Analysis of livability Regeneration Promotions in the Informal livability Text of the City (Case Study: Zanjan). Geography and Development, 19(65), 27-52. Doi: [20.1001.1.22516735.1398.9.33.10.3](https://doi.org/10.1001.1.22516735.1398.9.33.10.3) [In Persian]
- Hosseini, A., Yaghfourim, H., & Hadiani, Z. (2011). Investigation and analysis of factors affecting the development of the physical-spatial structure of Qom city with a futures research approach, Quarterly Journal of Geography and Development. 19, 111-141. Doi: [10.22111/jGDIJ.2021.5853](https://doi.org/10.22111/jGDIJ.2021.5853) [In Persian]
- Javaheripour, M. (2002). The global challenge of urban poverty Social Welfare Quarterly, 6. <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-2233-fa.html> [In Persian]
- Job, N. (2002). Australian Agency for International Development” National, Archives of Australia. <https://www.findandconnect.gov.au/entity/national-archives-of-australia/>
- Khamene, M., & Mohammadi, A. (2005). an income On recognizing and measuring urban poverty, Anjuman Journal Geography of Iran, (6) and (7) . <https://ensani.ir/file/download/article/20120326120527-1155-18.pdf> [In Persian]
- Khodadadkashi, F., & Haydari, Kh. (2005). Estimating the poverty line in Iran during 1988- 2000, Social Welfare Quarterly, (38). <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-2117-fa.pdf> [In Persian]

- Khosrovinejad, A. (2012). Poverty estimation and index -Poverty in urban and rural areas, modeling Economic, 2(6). https://gps.gu.ac.ir/article_133050.html [In Persian]
- Mehdanjad, H. (2014) Spatial measurement and analysis The extents of urban poverty, case study: Varamin city, Faculty of Geography, University of Tehran. Dio: [10.22108/ue.2025.143722.1305](https://doi.org/10.22108/ue.2025.143722.1305) [In Persian]
- Mohammadidoost, S., & Moradirizi, M., & Khanizadeh, M. (2017). Evaluating the role of management Shahri in empowering poor settlements A city with an emphasis on the residents' wishes, a case study: Zainbiye neighborhood of Isfahan city, Journal of Geographical Studies. Space, number 2. https://gps.gu.ac.ir/article_80359.html [In Persian]
- Mousa Kazemi, S., & Safaeepour, M., & Shareefe, A. (2024). Structural Analysis of Urban Poverty with a Futuristic Approach in Dysfunctional Contexts of Ahvaz Metropolis. Geography and Development, 22 (74), 139-165. Doi: [10.22111/gdij.2024.8169](https://doi.org/10.22111/gdij.2024.8169) [In Persian]
- Mousavi, M., Jafarpour Ghalehtemouri, K., Bagheri Kashkouli, A., & Bayramzadeh, N. (2024). Mitigating development barriers and addressing disparities in border cities of Iran: a comprehensive analysis of border provinces and influential factors. Geojournal, 89(4), 1–20. doi: 10.1007/s10708-024-11181-9
- Odekon, M. (2010). Encyclopedia of World Povert, Thousand oaks, New York. <https://us.sagepub.com/en-us/nam/encyclopedia-of-world-poverty/book226860>
- Paraschiv, M. (2012). Urban (in) Security and Assessment of Extreme Poverty: Residents Perception Referring to Homelessness in Bucharest, Procedia Environmental Sciences, 14. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1878029612004926>
- Peattie, L., & Aldrete-Hass, J.A. (1981). Marginal settlements in developing countries: Research, advocacy of policy, and evolution of programs. Annual Review of Sociology, 7. <https://www.jstor.org/stable/2946026>
- Pourmohammadi, M. (2008) The cause of the unfortunate Vulnerability of Iranian cities against earthquakes and its role Participation of the neighborhood in their relief, Jagra Fiya and Development, 12 . Doi:: [10.22111/gdij.2008.1246](https://doi.org/10.22111/gdij.2008.1246) [In Persian]
- Ravallion, C. (2006). How did the World's Poorest Fare in the 1990s. Policy Research Working Paper, World Bank, Washington, D.C, 8-34. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/19795>
- Zali, N, & Atrian, F. (2016), Developing tourism development scenarios based on futures research principles (case study: Hamadan province), Land Planning, University of Tehran, 8(1), 107-131. Doi: [10.22059/jtcp.2016.59147](https://doi.org/10.22059/jtcp.2016.59147) [In Persian]
- Zanganeh, A., Talkhabi, H., Gazrani, F., & Yousefi Fashki, M. (2014). Spatial extents of poverty Shahri Arak, Journal of Spatial Analysis of Environmental Hazards, 1. https://gps.gu.ac.ir/article_133050.html [In Persian]

